

ΑΡΧΑΙΟΙ ΜΑΓΙΚΟΙ ΠΟΛΥΤΙΜΟΙ ΛΙΘΟΙ

Árpád M. Nagy

Επιμελητής του Μουσείου Καλών Τεχνών της Βουδαπέστης

Οι πρώτες ενδείξεις για την ύπαρξη ενός νέου είδους σφραγιδογλυφίας στην αρχαιότητα, της χάραξης δηλαδή πάνω σε μαγικούς *σφραγιδολίθους*, όπως ονομάζονται¹, παρουσιάζονται γύρω στις αρχές της χιλιετίας μας. Κατά την περίοδο αυτή, αλλά και νωρίτερα βέβαια, παρατηρείται όχι μόνο μια όλο και μεγαλύτερη πολυμορφία του θεματολογίου τους, αλλά και μια διαφοροποίηση του περιεχομένου των εικονογραφικών τύπων.

Το νέο θεματολόγιο έχει πέντε κύρια χαρακτηριστικά, που δεν συνδυάζονται όλα μαζί στο ίδιο κομμάτι.

1. Μερικές εγχάρacteres παραστάσεις απεικονίζουν άγνωστες θεότητες και δαίμονες, που δεν ανήκουν ούτε στο ελληνιστικό ούτε στο αιγυπτιακό πάνθεο. Αλλά ακόμη και όταν εικονίζονται θεότητες των πολιτισμών της κλασικής εποχής, έχουν αποκτήσει έναν νέο εικονογραφικού περιεχομένου τύπο.

2. Η μεταβολή στο εγχάρacteres κείμενο που συνοδεύει την παράσταση αποτελεί το δεύτερο χαρακτηριστικό των μαγικών σφραγιδολίθων. Οι σφραγιδολίθοι αυτοί με τις εγχάρacteres επιγραφές δεν αποτελούν, βέβαια, καινοτομία, αφού σε προγενέστερες εποχές το όνομα του τεχνίτη ή του κατόχου τους καθώς και ευχές χαράσσονταν μερικές φορές πάνω στους μαγικούς σφραγιδολίθους. Οι επιγραφές όμως που εμφανίζονται τώρα είναι διαφορετικές: γράφονται γενικά, με γράμματα του ελληνικού αλφαβήτου, αλλά δεν σημαίνουν τίποτα στα Ελληνικά –για παράδειγμα: ΑΒΡΑΣΑΞ, ΧΥΞ ΒΑΚΑΞΥΧΥΞ, ΒΑΙΝΧΩΩΩΧ-, και είναι "ονόματα βάρβαρα", χωρίς καμιά σημασία για τον αμύητο².

3. Το κείμενο δεν χαράσσεται με το συνηθισμένο τρόπο, γράφοντας δηλαδή κατά την αντίθετη φορά, ώστε να διαβάζεται κανονικά στο αποτύπωμά του: επομένως οι σφραγιδολίθοι αυτοί δεν πρέπει να χρησιμοποιούνταν ως σφραγίδες, όπως συνέβαινε σε προηγούμενους αιώνες, αλλά θα πρέπει να λειτουργούσαν ως φυλαχτά.

4. Φέρουν κρυπτογραφικά σύμβολα, χαρακτήρες, όπως λέγονται, που γράφονται δίπλα στα κείμενα και τις παραστάσεις: οι μάγοι θεω-

ρούσαν τον κάθε χαρακτήρα ως μυστική σφραγίδα κάποιου θεού³.

Τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά των μαγικών λίθων είναι όμοια με των συνηθισμένων εγχάρacterων λίθων, όπως και η διαδικασία κατασκευής τους, που δεν διαφέρει από αυτή των σφραγιδολίθων της εποχής του Αυγούστου, αφού τόσο το σχήμα όσο και τα εργαλεία που χρησιμοποιούνταν για την επεξεργασία τους εξακολουθούσαν να είναι τα ίδια. Αλλά και το ελάκ κατασκευής τους παραμένει, συνήθως, ολίδιδο, με συχνότερη ίσως χρήση του καρνεόλιου, του ίασπι, του χαλκιδόνιου και του αιματίτη, ονομάτων σύγχρονων, βέβαια, που σπάνια αντιστοιχούν στην αρχαία ορολογία⁴. Εκτός από τους ημιπολύτιμους αυτούς λίθους, για την κατασκευή φυλαχτών χρησιμοποιείται ακόμη η μαλάμακα και ο χαλκός, που χυτεύονται σε μήτρες, αντιγραμμένες από σφραγιδολίθους⁵.

Ελάχιστα γνωρίζουμε, προς το παρόν, για την ιστορία των μαγικών σφραγιδολίθων⁶. Η παραγωγή τους δεν φαίνεται να άρχισε πριν από τα πρώτα χρόνια της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, συνεχίστηκε κατά τον 2ο και τον 3ο αιώνα μ.Χ., και σταμάτησε στα χρόνια της ύστερης αρχαιότητας, σε πλήρη αντιστοιχία με την παρακμή της επεξεργασίας πολύτιμων λίθων και με την επίσημη κρατική καταδίκη των ειδωλολατρικών μαγικών τεχνών, που κορυφώνεται από τα μέσα του 4ου αιώνα⁷. Αν και τα σχετικά εργαστήρια εικάζεται ότι έδρευαν στην περιοχή της ανατολικής Μεσογείου, η σπανιότητα έργων με απόλυτα γνωστή προέλευση⁸ δεν ενισχύει την παραπάνω υπόθεση. Ο αριθμός των μαγικών πολύτιμων λίθων υπολογίζεται σε 5000 περίπου, και είναι φανερό ότι κατασκευάζονταν σύμφωνα με ορισμένες οδηγίες. Έτσι, για παράδειγμα, διαφορετικά

πετράδια είναι δυνατόν να φέρουν την ίδια μαγική συνταγή – ακατάληπτη, προφανώς, και λάθος αντιγραμμένη από τον χαρακτή. Η ίδια η επιγραφή αποτελεί την τελευταία φάση της υλικής κατασκευής του μαγικού πετράδιου.

5. Η σπουδαιότερη διαφορά μεταξύ του μαγικού και του μη μαγικού πολύτιμου λίθου είναι, αδιαμφισβήτητα, η απαραίτητη τελετή που "καθαγιάζει" τον πρώτο: προσευχές και τελετουργίες, κυρίως, με τη βοήθεια των οποίων ο μάγος φέρτιζε με μαγική δύναμη το πετράδι που είχε φιλοτεχνήσει ο χαρακτή⁹.

Μεταξύ των νέων εικονογραφικών τύπων, η απεικόνιση ενός όντος με άγνωστο όνομα αποτελεί την πιο αξιοσημείωτη απόκλιση από την ελληνορωμαϊκή ιδεατή αντίληψη του θεού. Πρόκειται για ένα αλεκτοροκέφαλο, που έχει φίδια ανάη για πόδια και ανθρώπινο κορμό κλεισμένο σε θώρακα. Αυτό το πλάσμα κρατεί μαστίγιο στο δεξί και μεγάλη κυκλική ασπίδα στο αριστερό χέρι, που φέρει επιγραφή με τα τρία γράμματα ΙΑΩ – το όνομα του θεού του Ισραήλ στα Ελληνικά¹⁰. Συχνά ένα άλλο όνομα, Αβράσας, συνοδεύει τη μορφή. Ο εικονογραφικός αυ-

τός τύπος εμφανίζεται αποκλειστικά σε μαγικούς λίθους και απουσιάζει εντελώς από τη διακόσμηση άλλου είδους αντικειμένων, με εξαίρεση ένα χάλκινο αγαλματίδιο αμφίβολης γνησιότητας¹¹. Η σύγχρονη έρευνα για τον εικονογραφικό αυτό τύπο θυμίζει την περίπτωση, όπου το τελικό αποτέλεσμα μιας μαθηματικής εξίσωσης είναι γνωστό, αλλά η διαδικασία με την οποία φθάνει κανείς σ' αυτό παραμένει ακατανόητη. Το βέβαιο είναι ότι η απεικονιζόμενη θεότητα αποδίδει μια εικόνα του θεού Ήλιου, ο οποίος είχε πρωτεύοντα ρόλο στην παγανιστική θεολογική σκέψη της αυτοκρατορικής εποχής – όπως και οι θεοί Όρος των Αιγυπτίων και Ήλιος των Ελλήνων –, και για το λόγο αυτό αποτελεί τη θεότητα που εικονίζεται συχνότερα πάνω σε μαγικούς σφραγιδολίθους. Παρ' όλα αυτά, παραμένει ανεξήγητο, το γιατί η μορφή αποτελείται από αυτά τα στοιχεία, τα οποία ποτέ άλλοτε δεν συνδυάστηκαν μεταξύ τους, ούτε στην ελληνορωμαϊκή ούτε στην αιγυπτιακή θρησκεία¹².

Το παράδειγμα αυτό αποδεικνύει εύγλωττα την κύρια δυσκολία που παρουσιάζει η μελέτη των μαγικών σφραγιδολίθων. Οι παραστάσεις που τους διακοσμούν μπορούν να ερμηνευθούν με πολλαπλούς τρόπους, εξαιτίας της πολυσημίας των εικονογραφικών τύπων, αφού τα ίδια χαρακτηριστικά γνωρίσματα μπορούν να έχουν αμείφτητες σημασίες. Τα μαγικά έξοχα, σε άλλου, αποδίδονται σκόπιμα με τέτοιον τρόπο, ώστε να παραμένουν ακατάληπτα στους τρίτους. Η ερμηνεία των διαφορών τύπων εξαρτάται, κατ' αρχήν, από την έκταση του γραπτού υλικού που σχετίζεται με αυτούς. Σε μερικές σπάνιες περιπτώσεις οι γραμμένες λέξεις αποκάλυπτουν συμπωματικά τον προορισμό του σφραγιδολίθου. Ένας λίθος από σαρδόνυχα στο Μουσείο του Ερμιτάζ στην Αγία Πετρούπολη, για παράδειγμα, επαναλαμβάνει ένα θέμα ιδιαίτερα αγαπητό ήδη κα-

Ελληνοαιγυπτιακοί μαγικοί σφραγιδολίθοι της Ρωμαϊκής αυτοκρατορικής περιόδου.

Αριστερή στήλη

Πρώτος από πάνω: Σφραγιδολίθος με παράσταση τερατοτρόφου Δαίμονος.

Δεύτερος από πάνω: Σφραγιδολίθος με μαγικούς λογιτύπους.

Τρίτος από πάνω: Σφραγιδολίθος που απεικονίζει την Ίσιδα-Άθωρ με χαρακτηριστικά αγελάδας.

Τέταρτος από πάνω: Σφραγιδολίθος με παράσταση της περσικής Αρτεμης.

Κεντρική στήλη

Πρώτος από πάνω: Σφραγιδολίθος με σιμβόλα του Μιθράιδη.

Δεύτερος από πάνω: Σφραγιδολίθος με παράσταση της Ανδοσυμένης Αφροδίτης.

Τρίτος από πάνω: Σφραγιδολίθος με μαγικούς χαρακτήρες.

Δεξιά στήλη

Πρώτος από πάνω: Σφραγιδολίθος που απεικονίζει ένα φίδι με κεφαλή λιονταριού.

Δεύτερος από πάνω: Σφραγιδολίθος που απεικονίζει έναν άνδρα μ' ένα φίδι.

Τρίτος από πάνω: Σφραγιδολίθος που απεικονίζει ένα σκορπιό.

Τέταρτος από πάνω: Σφραγιδολίθος που απεικονίζει ένα παιδί πάνω σ' ένα κύπελλο.

τά την αρχαϊκή περίοδο της ελληνικής τέχνης: τον Περσέα που πετάει, κρατώντας το κεφάλι της αποκεφαλισμένης Γοργούς. Το κείμενο που αναγράφεται στην πίσω όψη του λίθου επεξηγεί, εξάλλου, τη νέα σημειολογία της παράστασης: "Φύγε ποδάγρα, Περσεύς σε δώκει!"¹³. Η ποδάγρα, που θεωρείται δαίμονας, έχει κάθε λόγο να φύγει μακριά, αφού καταδιώκεται από τον κατεξοχήν ήρωα της ελληνικής μυθολογίας, που με όπλο του το γοργόνειο μεταμορφώνει τους εχθρούς του σε πέτρα. Η αποτελεσματικότητα της μυθικής πράξης, που τελείται κατ'εκεינו τον παρελθόντα χρόνο, εξακολουθεί να ισχύει ακόμη και μετά το πέρας της εποχής του μύθου¹⁴.

Αυτό αποτελεί αρχή της λαϊκής ιατρικής, ανεξάρτητη από πολιτισμούς και ιστορικές περιόδους. Η ομάδα των μαγικών σφραγιδολίθων με τα πιο αντιπροσωπευτικά, ίσως, κομμάτια χρησιμοποιήθηκε επίσης για θεραπευτικούς σκοπούς, αλλά λειτουργούσε με διαφορετικό τρόπο. Απαρτίζονταν αποκλειστικά από πέτρες πράσινου χρώματος, διακοσμημένες με ένα λεοντοκέφαλο φίδι που έφερε ακτινωτό στέμμα στο κεφάλι και συνοδεύταν συνήθως από έναν *χαρακτήρα*, συνθεθέντα από τρεις λοξές γραμμές (εικ. 3). Ο *χαρακτήρας* αυτός αποτελεί ένα τόσο τυπικό στοιχείο της ομάδας, ώστε οδήγησε τους ερευνητές να το αποκαλέσουν "σύμβολο του Χνούβι", με το όνομα δηλαδή του δαίμονα που συνόδευε συχνότερα τον *χαρακτήρα*. Η μορφή του Χνούβι ή Κνούφι, γνωστή από την αιγυπτιακή θρησκεία, είναι, σύμφωνα με την πιθανότερη ερμηνεία, μία από τις 36 θεότητες που κυριαρχούν στο καθένα από τα τρία διάχωρα των 10 μοιρών των δώδεκα συμβόλων του ζωδιακού κύκλου, και αυτή που διαφεντεύει το δεύτερο διάχωρο του Καρκίνου ή το πρώτο του Λέοντα. Όπως προκύπτει από τις γραπτές πηγές, το φυλαχτό που έφερε μια τέτοια παράσταση φοριόταν ως αποτροπαικό της δυσμενείας. Δοκιμάστηκε ακόμη και από τον Γαλινό, έναν από τους μεγαλύτερους επιστήμονες γιατρούς της αρχαιότητας, που έμεινε απόλυτα ικανοποιημένος από τη θετική του επίδραση. Σύμφωνα με τις αρχαίες θεωρίες τις σχετικές με την επίδραση των πλανητών στην υγεία, το διάχωρο στο οποίο κυριαρχεί ο Χνούβι αντιστοιχεί στο στομάχι. Η άποψη αυτή επιβεβαιώνεται ακόμη περισσότερο από επιγραφές σχετικών λίθων, με τον τύπο "πέπτε" (=χώνευε)¹⁵.

Η αναδιωμένη Αφροδίτη, ένα αρχαίο ελληνικό εικονογραφικό θέμα, αποτελεί συνθησιμένο διακοσμητικό μοτίβο. Όπως είναι γνωστό, η απεικόνιση αυτή προέρχεται από ένα έργο του Απελλι, του αγαπημένου ζωγράφου του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Είχε δε τόσο πολύ προκαλέσει τον θαυμασμό του Αυγούστου, ώστε μεταφέρθηκε στη Ρώμη και τοποθετήθηκε στον ναό του τελευταίου απογόνου της θεάς, δηλαδή του θεοποιημένου Ιουλιού Καίσαρα. Η παράσταση της αναδιωμένης Αφροδίτης ήταν ιδιαίτερα αγαπητή στην τέχνη της αρχαιότητας¹⁶. Η λέξη *Αρωφίφρασις* — ίσως μια μυστική επωνυμία της Αφροδίτης —, που αναγράφεται στην πίσω όψη των λίθων, δείχνει επίσης ότι όταν ήταν διακοσμημένα με αυτό το θέμα λει-

τουρούσαν ως φυλαχτά. Ένα κλειδί της ερμηνείας του περιεχεται στις *Κυρανίδες*, ένα αρχαίο μαγικό εγχειρίδιο. Στο βιβλίο αυτό καταγράφονται μαγικές συνταγές με συστατικά: ένα φυτό, ένα πουλί, ένα ψάρι και έναν πολυτίμο λίθο, το όνομα των οποίων αρχίζει με το ίδιο γράμμα. Για το γράμμα Ε διαβάζουμε ότι το πετρόδι *εύνανθος* πρέπει να διακοσμηθεί με τη μορφή της Αφροδίτης που πλέκει τα μαλλιά της. Ένα κομμάτι από τη ρίζα του φυτού *εύζωμος* και η γλώσσα ενός αηδονιού πρέπει να τοποθετούνται κάτω από το λίθο, που στη συνέχεια δένεται και έτσι φοριέται. Με την επίδραση του φυλαχτού ο φορέας του θα γίνει αξιανάπητος σε όλους, άνθρωπος διάσημος αλλά και ρήτορας δεινός, ακόμη και μπροστά σε θεούς και δαίμονες, και θα απομακρύνει με την παρουσία του όλα τα ζώα¹⁷.

Όσα αναφέρθηκαν για τους δύο τελευταίους τύπους φυλαχτών καταδεικνύουν τον υποτιθέμενο τρόπο με τον οποίο λειτουργούσε η *συμπάθεια* στη μαγεία. Όλα τα φυλαχτά απηχούν την αντίληψη ότι το σύμπαν, ο κόσμος, κατακλύζεται από θεϊκές δυνάμεις. Η κύρια πηγή της δύναμής τους είναι ο ήλιος και τα αστέρια, που επιδρούν τόσο στην έμφυση όσο και στην άψυχη φύση και καθορίζουν τη ζωή και το θάνατο. Μια δύναμη αυτού του είδους μπορεί να αποκαλύπτεται με τους πιο ποικίλους τρόπους. Έτσι, στο τελευταίο παράδειγμα, τα φυλαχτά λειτουργούν μέσω ενός ορισμένου γένους φυτών, πουλιών, ψαριών και λίθων, η σχέση των οποίων καθορίζεται επίσης από την ταυτότητα του αρχικού γράμματός του ονομαστού τους. Αντίθετα, στο πρώτο παράδειγμα επενεργούν σε ένα τμήμα του κόσμου, τα αστέρια, και σε ένα άλλο του μικρόκοσμου, το ανθρώπινο σώμα. Αν ο μάγος γνωρίζει τη λειτουργία αυτών των δυνάμεων και αν μπορεί να τις χειρισθεί, τότε μπορεί και να τις αλλάξει με τη δύναμη της γνώσης¹⁸. Η ακλόουθη παρομοίωση, με στοιχεία από την εποχή μας, είναι διαφωτιστική: το σύμπαν αποτελεί ένα γιγαντιαίο σε μέγεθος, κλειστό σύστημα ηλεκτρονικού υπολογιστή. Ο τρόπος που δουλεύει είναι εντελώς απρόσποπος: οποιοσδήποτε γνωρίζει τις συνθηματικές λέξεις-κλειδιά έχει πρόσβαση σ' αυτόν. Ο μάγος με τη γνώση του είναι ικανός να μπει στο σύστημα και να τροποποιήσει, εν μέρει, κάποια από τα προγράμματά του.

Ας επιστρέψουμε, όμως, στα δύο παραπάνω παραδείγματα: δεν είχε, βέβαια, από την αρχή κωδικοποιηθεί στο πρόγραμμα λειτουργίας του συστήματος ότι κάποιος μπορούσε να γίνει αγαπητός σε όλους ή ότι δεν θα έπρεπε να έχει πόνους στο στομάχι. Οι δύο μαγικοί σφραγιδολίθοι δείχνουν ότι ο μάγος διαθέτει τη δύναμη να αλλάξει τον αρχικό αυτό προγραμματισμό. Ενώ όμως τα μαγικά πετρόδια του Χνούβι χρησιμοποιούνταν μόνο για έναν σκοπό, σύμφωνα τουλάχιστον με τις πηγές μας, η επίδραση που μπορούσαν να ασκήσουν τα φυλαχτά της Αφροδίτης είναι σύνθετη: ο δαίμονας που εμπλεκείται στο λίθο έχει περίπλοκα καθήκοντα. Και όσο η χρήση του φυλαχτού είναι λιγότερο προσδιορισμένη, τόσο πιο δύσκολη γίνεται η ερμηνεία και ο λειτουργικός προσδιορισμός του.

Για μια κατά προσέγγιση κατανόηση των αποτροπαικών-φυλακτηρίων σφραγιδολίθων, την πιο πολύτιμη βοήθεια προσφέρουν τα κείμενα της μαγείας που διασώζονται σε παπύρους (*Papyri Graecae Magicae* or *Supplementum Magicum*). Μια μαγική συνταγή από το βιβλίο (XII του BEM, 270-350) περιγράφει, για παράδειγμα, πώς πρέπει να κατασκευασθεί ένα μαγικό δαχτυλίδι, το οποίο "ενδόξως ποιεί ... κατά δύναμιν", "Ἡλιος γλιφεται ... φέροι καθάρειος" (εἰκ. 5). Η μύηση, η τελετή που αναφέρθηκε πιο πάνω, αποτελείται, κυρίως, σ' αυτή την περίπτωση, από μια προσευχή στον Ήλιο, "πρώτως σε σταθείς ... τον ευεπρίπτι, και μια δεύτερη που ακολουθεί: "Θεε̅ μέγιστε ... Σαβῶειν' κ.λπ., "επεκαλεσάμην σε, ... τέλει τελείαν τελετήν". Επομένως, ήταν αναγκαίο σ' αυτή την περίπτωση να χαραχθεί πάνω στο σφραγιδολίθιο η απεικόνιση του όντος εκείνου προς το οποίο ο μάγος απευθύνει τις προσευχές του, δηλαδή η απεικόνιση του θεού Ήλιου.

Όπως έχει ήδη επισημανθεί, οι πολυπληθέστεροι μαγικοί λίθοι είναι ίσως αυτοί που εικονίζουν σε διάφορες μορφές το θεό Ήλιο, μια ειδωλολατρική θεότητα της εποχής εκείνης. Χωρίς αυτό βέβαια να σημαίνει ότι ο μάγος προσδοκούς μόνο αυτός ο συγκεκριμένος θεός να εκπληρώσει τις επιθυμίες του. Για παράδειγμα, σε ένα ερωτικό φυλαχτό (PGM LXI, 1-38), όχι ο Ήλιος αλλά ένας δαίμονας είναι αυτός που πρέπει να κερδίσει την επιθυμητή γυναίκα για λογαριασμό του πελάτη του μάγου. Και είναι αυτός που αποστέλλεται από τον μάγο στην NN, θυγατέρα του NN, με την ακόλουθη εντολή: "Σκότασον αυτήν ... εις τον άπαντα χρόνον". Ο μάγος διαθέτει την ικανότητα να πιέσει τον δαίμονα να εκπληρώσει αυτή την αποστολή, κυριολεκτικά, στο όνομα του μεγάλου θεού: "εξερκίωξ σε τον μέγαν θεόν ... Θωβῦ ... επακούσου μου διά την ανάγκην ... επιλάθηται". Η ταυτότητα του θεού αποκαλύπτεται στη συνέχεια της μαγικής συνταγής: "Όταν δε ποιήσ ... αυτό Αβράσαξ" (εἰκ. 6). Από τον ίδιο αυτό θεό ζητείται, σε μια άλλη μορφή του, να σταματήσει κάτι που δεν αποτελεί πια επιθυμία. Στην περίπτωση αυτή, το μόνο που χρειάζεται κανείς είναι ένας σκαρβαίος, στον οποίο πρέπει να απαγγείλει τα ακόλουθα: "ρόφησησ το εμόν φίλτρον ... επιτάσσει ποιήσαι".

Όπως αναφέραμε πιο πάνω, η αρχή της παραγωγής μαγικών σφραγιδολίθων τοποθετείται από τους αρχαιολόγους στα πρώτα χρόνια της εποχής του Αυγούστου, αν και δαχτυλίδια με φυλακτήριο χαρακτήρα αναφέρονται ήδη από την ελληνική αρχαϊκή εποχή και μετέπειτα¹⁹. Πάντως, μαγικοί λίθοι προγενέστεροι της αυτοκρατορικής εποχής δεν έχουν ως τώρα επισημανθεί. Οι μαγικοί σφραγιδολίθοι που υπάρχουν στην αρχαιολογική σφαιρα, δηλαδή εκείνοι που χρονολογούνται στα αυτοκρατορικά χρόνια, είναι αριθμητικά πολύ λιγότεροι από αυτούς που εντάσσονται στο θρησκευτικό-ιστορικό πεδίο, δηλαδή αυτούς που χρησιμοποιούνται ως φυλαχτά. Το δαχτυλίδι του Γύγη²⁰, που έκανε αόρατο τον φορέα του, παραμένει προς το παρόν αόρατο και για τους ερευνητές.

Σημειώσεις

1. Βασικό παραμένει ακόμη το έργο του C. Bonner, *Studies in Magical Amulets. Chiefly Graeco-Egyptian*, Ann Arbor-London 1950* στο εζήξ. Bonner 1950. Άλλες σημαντικές δημοσιεύσεις: P.R. Mouterde, *Le gravis de Dardanos*, Mélanges de l'Université Saint-Joseph, 15.3, Beyrouth 1930, σσ. 53-137. A. Delatte - Ph. Derchain, *Les tablettes magiques gréco-égyptiennes*, Paris 1964. H. Philipp, *Mina et magica*, Mainz a. Rhein 1986 στο εζήξ. Philipp 1986. E. Zwieler-Diehl, *Magische Amulette und andere Gemmen des Instituts für Altertumskunde der Universität zu Köln*, Opladen 1992 στο εζήξ. Zwieler-Diehl 1992.
2. W. Brashear, "The Magical Papyri", στο *ANRW II* 18.5(1995), 3576-3603. με γλωσσάριο των voces magicae στο εζήξ. Brashear 1995. Ο'π.π., 3440-3443.
3. Βλ. το γλωσσάριο των J. Riederer - D. Ullrich στο Philipp 1986, σσ. 127-146, και στο Zwieler-Diehl, σσ. 41-49.
5. Για εξαιρετικό παράδειγμα φτιαγμένο από υαλομάζα ή πολύτιμους λίθους, βλ. το άρθρο του Raedeler στο Philipp 1986, σσ. 141-143. Το εγχείρημα του επιστήμονα γίνεται ακόμη δυσκολότερο από το γεγονός ότι οι αρχαίοι σφραγιδολίθοι μπορούσαν να έχουν αντιγραφεί όχι μόνο στην αρχαιότητα αλλά και στη σύγχρονη εποχή. Βλ., για παράδειγμα, Philipp 1986, σση. 143, 167, 169. Μια σειρά άλλων αντικείμενα στο C. Bonner, *Hesperia* 20 (1951), σσ. 307-309.
6. Μια καλή περίληψη στο E. Zwieler-Diehl, *Die antiken Gemmen des Kunsthistorischen Museums in Wien II*, München 1991, σσ. 18-19.
7. Εκκλησιαστικό παράδειγμα, πρώτα απ' όλα στο βιβλίο του Αμμανίου Μαρκελλίνου: A. Barb, "The Survival of Magic Arts", στο A. Momigliano (ed.), *The Conflict between Paganism and Christianity in the Fourth Century*, Oxford 1963, σσ. 100-125.
8. Ένας πρώτος κατάλογος στο Philipp 1986, σσ. 6, 18.
9. S. Eitrem, *SymbOslo* 19 (1939), σσ. 57-85.
10. Πρώτο στα ανακεφαλωθήκαν στο Zwieler-Diehl 1992, σσ. 29-36. Βιβλιογραφία για το όνομα Αβράσαξ (το τι σημαίνει είναι άγνωστο, ο αριθμός των γραμμάτων του είναι 7, η αριθμητική του ομοείσται 365) στο: Brashear 1995, 3577. Βλ. επίσης, Chr. Harrauer, *DNP I* (1996), σ. 31.
11. M. Le Glay, *LJMC I* (1981), 3, 1.
12. Η ερμηνευτική πρόταση που ανοίγει τη μεγαλύτερη προσηκοπι βίβλα στο άρθρο του A. Barb, στο *Hommage à W. Deonna*, Bruxelles 1957, σσ. 67-68.
13. L. Jones Roccas, *LJMC VII* (1994), 336, 55. R. Kotansky, στο C.A. Faraone - D. Obbink (eds), *Magika Hiera*, New York - Oxford 1991, σσ. 118-119.
14. Ο'π.π., σσ. 107-137.
15. S. Michel, *AV 26* (1995), σσ. 379-381. Για τα δάκρυα του ζωδιακού κύκλου βλ., L.H. Aury (ed.), *Les tablettes astrologiques de Grand (Vosges) et l'astrologie en Gaule Romaine*, Paris, 1993, σσ. 77-112.
16. I. Scheibler, *Griechische Malerei der Antike*, München 1994, σσ. 26-29.
17. M. Waegeman, *Amulet and Alphabet. Magical Amulets in the First Book of Cyranides*, Amsterdam 1987.
18. Μια καλή περίληψη στο G. Fowden, *The Egyptian Hermes. A Historical Approach to the Late Pagan Mind*, Cambridge et alii 1986.
19. Bonner 1950, σσ. 1-7.
20. W. Fauth, *RheinM* 113 (1970), σσ. 1-42.

Ancient Magical Gems

Árpád M. Nagy

By the early Roman imperial period, magical gemstones, a new genre of pnyrics, begin to appear. These gems represent a distinctive range and combination of representational motifs and inscriptions; these stones generally feature inscribed figures of deities and demons hitherto unknown to the Graeco-Roman and Egyptian pantheons; in some cases the known classical deities appear in a new iconographical context. This novelty consists of a) inscriptions, which are often formulaic and which have no apparent meaning to the uninitiated (ονόματα βάρβαρα in Greek and b) cryptographic signs, or χαρακτήρες. These gemstones, some 5000 in number were made according to recipes, and after their engraving they were supernaturally charged with potency by a magician. There various representations and functions, especially these involving a combination of sympathetic and therapeutic magic, are examined in some detail.

A.N.